

PRITZ PÁL

Kun Béla után – Horthy Miklós előtt Magyarország és az antant 1919 nyarán

„A mai nap folyamán – tájékoztatta Kun Béla augusztus elsején Vlagyimir Iljics Lenint – Budapesten egy jobboldali szocialista kormány alakult, amelyben a diktatúrát ellenző szakszervezeti vezetők és a diktatúrában részt vett jobboldali szakszervezeti vezetők foglalnak helyet. Ezt a fordulatot részint hadseregünk bomlása, részint magának a munkásságnak diktatúraellenes magatartása okozta. Mikor ez történt, a helyzet olyan volt, hogy mindenféle harc a hamisítatlan, de sajnos vizenyős diktatúra fenntartásáért hiábavaló lett volna.”¹

2010 Magyarországon vélhetőleg nem sokan vannak azon a véleményen, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság vizenyős diktatúra lett volna. Ám bármilyen volt is ez a diktatúra, egy bizonyos: az, aki 133 napig volt Magyarország vezetője, a *bukás pillanatában* véleményével teljes mértékben belesimult abba a magyar gondolkodási folyamatba, amelynek olyannyira jellemző sajátossága a belső okok mérhetetlen túlrajzolása, a sorsunkat többnyire alaposan befolyásoló, gyakorta eldöntő külső tényezők lebecsülése, nemritkán figyelmen kívül hagyása.²

Szakmai körökben ennek ismerete szerencsére evidencia, ám azt a rendelkezésünkre álló jeles monográfiák, összefoglalások, tehát eredmények birtokában sem állíthatjuk, hogy a 20. századi magyar história sorsfordító időszakairól (így jelesen 1918–1920 hónapjairól), azok minden *lé-*

¹ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 500. f. 12. cs. 10. ő. e. – Idézi HAJDU Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969. 354.

² Kun Béla természetesen az első pillanattól tisztában volt a nemzetközi körülmények óriási jelentőségével. Ezért lesz külügyi népbiztos, s ezért mondja majd a Budapesti Munkás- és Katonatanács április 19-i ülésén tartott nevezetes beszédében: „Hangsúlyoztuk és hangsúlyozzuk, hogy mi a Magyarországi Tanácsköztársaság sorsát a nemzetközi proletárradalomra alapítottuk.” (Többek közötti idézi: HAJDU Tibor: i. m. 52.)

nyeges vonatkozásáról konszenzuális, a további munkák által használt eredményekkel büszkélkedhetnénk.

Tanulmányomban főleg az augusztus eleji napok történéseivel foglalkozom.

*

A nagy háború megnyerésével az antanthatalmaknak sikerült ugyan a rettegett német nagyhatalmat – *átmenetileg* – legyőzniük, az Osztrák–Magyar Monarchia sírba tételével pedig a történelmi Magyarországot *végleg* kiiktatniuk társnemzetként birtokolt nagyhatalmi pozíciójából; ám az antantnak már 1918 őszén sem futotta az erejéből, hogy megszállja az országot. A Tanácsköztársaság eredményes tavaszi hadjárátával, még inkább ebbe az irányba hatott, és vele szemben az antant csak hírhedt, család, június 7-i és 13-i ígéreteivel lehetett eredményes.

Az augusztus elsején Peidl Gyula szakszervezeti vezető elnökletével hivatalba lépő kormány tevékenysége kapcsán szokás azt írni, hogy ez az adminisztráció viharos sebességgel számolta fel a Tanácsköztársaság intézkedéseit, a dolgozó nép szempontjából vívmányait. Ezt a kormányt történelmi köztudatunk a „szakszervezeti” jelzővel látta el. A trianoni békeszerződés történetét feldolgozó mai *standard*, magyar nyelven már három kiadást megélt, több idegen nyelven is olvasható munka szerint „azok a szociáldemokraták alakítottak kormányt, akik a proletárdiktatúra idején nem vagy alig kompromittálódtak”.³ A Tanácsköztársaság történetét hatalmas forrásanyag alapján, széles nemzetközi kitekin-téssel feldolgozó 1969-es monográfia szerzője Peidl Gyulát érintve csípősen jegyzi meg, hogy még kormányának tagjait sem választhatta ki.⁴

Az összesen tizenegy tagú testületből hat szakszervezeti vezető mellett Ágoston Péter, Dovcsák Antal, Garbai Sándor és Haubrich József személyében négy volt népbiztos birtokolt tárcát.⁵ A Tanácsköztársasággal, illetve immáron csupán *emlékével* ellenszenvező korabeli közvéleménynek az új kabinetben álbolsevik kormányt gyanító nézetéről⁶ mégis azt kell mondanunk, hogy az nem tartozott a legnagyobb tévedések közé.

Az elbukó rendszernek volt még annyi ereje, hogy olyan kormányt állítson össze, amelyben némi esély látszott valamiféle folytonosság megőrzésére. A magyarországi fejleményeket mintegy háromnegyed esztende-

³ ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Harmadik, bővített kiadás. Osiris, Budapest, 2007. 115.

⁴ HAJDU Tibor: i. m. 354.

⁵ A hat szakszervezeti: Knaller Győző, Knittelhoffer Ferenc, Miákits Ferenc, Peyer Károly, Szabó Imre, Takács József. A Svájcból elkésve érkező Garami Ernőt egyik kategóriába sem lehet beilleszteni.

⁶ GRATZ Gusztáv: *A forradalmak kora*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1935. 227.

je közelebről szemlélő Louis Franchet d'Esperey tábornok Georges Benjamin Clemenceau-hoz és Fernand Fochhoz intézett augusztus 4-i táviratában „budapesti új szocialista kormány”-ról tájékoztatott.⁷

Ezekben a napokban a magyar fővárosban az antantnak immáron egyetlen képviselője maradt: az olasz katonai missziót irányító Guido Romanelli alezredes, aki értelemszerűen legalább annyira (ha nem jobban) ügyelt az olasz érdekekre, mint az antant általános képviselőtére. A győztesek közötti érdekellentéteket alaposan ismerő Franchet d'Esperey is Romanellin keresztül kapott tájékoztatást, s érkezett hozzá az új kormány levele. Ebben „egy július 25-én kelt bécsi egyezményről van szó”, amelynél „csak Olaszország és Anglia képviseltette magát”, ezért a tábornok azt sürgeti, hogy „haladéktalanul” francia misszió érkezzon Budapestre, az események figyelemmel kísérésére és a „cselszövések” kijátszására.

Romanelli természetesen első helyen a békekonferencia elnökét, Clemenceau-t tájékoztatta a budapesti fordulatról. Ebben a jelentésben *nincs* szó bécsi egyezményről. Szövege szerint az új kormány „elfogadja a szövetséges hatalmak javaslatait úgy, ahogyan azokat Borghese herceg, Olaszország meghatalmazott diplomáciai képviselője és Cuninghame ezredes, a bécsi angol katonai misszió vezetője július 25-én megfogalmazta.”

A távirat szerint a Peidl-kormány Romanellit azzal bízta meg, hogy „a szembenálló hadseregek parancsnokainak *fegyverszüneti javaslatot* adjon át”. (Kiemelés az eredetiben. – P. P.) A „szemben álló hadseregek parancsnokai” szövegrész minden bizonnyal elírás. A Peidl-kormányt akkor egyetlen hadsereg, a román fenyegette, annak a megállítására lett volna elemei érdeke. Ez viszont nem sikerült. Az ügybuzgó olasz alezredes – értelemszerű változtatásokkal – ennek a táviratnak a szövegét küldte meg Franchet d'Esperey-n túl a román és a szerb főhadiszállásra, ellenben a román hatóságok magát a fegyverszüneti kérelmet napokig még át sem vették. Nehogy bármi is akadályozza nagy tervüket: a magyar főváros megszállását.⁸ A távirat szerint a magyar kormány azt javasolta, hogy a fegyverszüneti vonalat a román hadsereggel a Tiszánál állapítsák meg.⁹

⁷ Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. II. k. Trianon, 1919–1920. Összeállította és szerkesztette: ÁDÁM Magda–ORMOS Mária. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. 5. sz. irat.

⁸ Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. II. k. I. m. 3. sz. irat, „A” melléklete. SZABÓ Mária: *A Romanelli-misszió. La missione di Romanelli*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2009, 65. Szabó Mária egyben közli a távirat Hadtörténelmi Levéltárban őrzött korabeli magyar fordítását. (Uo.)

⁹ Francia Diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. II. k. I. m. 3. sz. irat „A” melléklete.

A békekonferencia elnöke másnap tanácskozott az új helyzetről Arthur James Balfour angol, Stephen Pichon francia, Tommaso Tittoni olasz külügyminiszterrel, Frank Lyon Polk amerikai küldöttel, Japán párizsi nagykövetével, Macui Keisiróval és Foch hadügyminiszterrel.¹⁰

Miután a táviratot felolvasták, Tittoni olasz külügyminiszter joggal utalt arra, hogy „valami félreértés van a szövetséges hatalmak javaslatainak elfogadását illetően”. További szavaival azonban alaposan elmaszatolta az előző napok történéseit, a Bécsben Böhm Vilmos és az angol, illetve olasz képviselő között lefolytatott megbeszélések értelmét és tartalmát. Ugyanis úgy állította be a történeteket, mintha a bécsi magyar követ lett volna a főszereplő, Borghese és Cuninghame pedig mintegy postaládaként működtek volna, akik csupán meghallgatták az ajánlatot: „ha megállítják a románokat, akkor a közvéleményt jobban képviselő kormányt tudnának alakítani”.¹¹

Az angol külügyminiszter, Balfour is, a bécsi állítólagos megállapodást cáfolandó, „legelső” helyen és „nagyon határozottan” leszögezte, hogy a Legfelsőbb Tanács „semmilyen javaslattal nem állt elő”.

A színjátékban Clemenceau, a „Tigris” sem röstellt részt venni, és megkérdezte: „A terv Böhmtől származik?” Attól a Böhmtől (tegyük hozzá), akit e tanácskozás vége táján az elnök nem éppen megalapozottan, ám (ki tudja, honnan származó ellenszenve okán) annál több elfogultsággal egyszerűen semmirekellőnek mondott.¹²

Az olasz külügyminiszter, a történetet az antant számára drámaira hangszerelve, megismételte mondókáját: „Elővigyázatosnak kell lennünk, nehogy a szövetségeseket ismét félrevezessék!” Mondta ő annak a testületnek a tagjaként, amelynek elnöke – amint az szintén felettébb ismert – oly csalárd módon ígért meghívást a békekonferenciára Kun Béla Magyarországnak.

Ennek a dramaturgiának a jegyében szólalt meg Tittoni, hogy az angol külügyminiszternek a románokat „a számukra eredetileg kijelölt vonal mögé” parancsolni akaró indítványát a magyarok kitalált infámiájával

¹⁰ Lásd Kirschner Béla: *A „szakszervezeti kormány” hat napja*. 1919. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. 173–175. (Ő az amerikai diplomáciai sorozat alapján dolgozott: *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919. The Paris Peace Conference. Vol. I–XIII. Washington, 1942–1947. VII. k. 480–483.*) ÖRMÖS Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 331–332. – *A Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. II. kötetének névmutatója nem mond többet a japán diplomatáról, csak azt, hogy „Macui”. A teljes névről (angolos átírásban Keishiro Matsui), valamint arról, hogy az illető Japán párizsi nagykövete volt, Wintermantel Péter volt szíves tájékoztatni, amiért ez úton mondok köszönetet.

¹¹ *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. II. k. I. m. 3. sz. 4.

¹² „Ezt a Böhmt én semmire sem tartom.” Uo. 6.

gáncsolja el: „ha a magyarok újfent rászedik a szövetségeseket, akkor banni fogjuk, hogy a románok visszavonultak”.

A Tanácsban – ahol egyfelől már jogos elégedettség uralkodott, hiszen a legfőbb ellenféllel, Németországgal, júniusban tető alá hozták a békeszerződést, másfelől viszont indulatosak voltak, amiért ez nem történhetett meg a jóval gyengébb Magyarországgal – olyan magyarellenes hangulat terjengett, hogy az efféle valótlanságokat minden további nélkül dagasztani lehetett.

Ezt használták ki a franciák, akik természetesen nem született magyarellenesek, ám a helyzetük és aspirációjuk akkortájt annál inkább azzá tette őket. Ami az USA-t illeti, azzal volt elfoglalva, hogy gigantikusra növekedett gazdasági hatalmának megfelelő politikai pozíciót alakítson ki magának a világban, s ehhez legjobb eszköznek a legyőzöttekkel szembeni méltányos magatartás tűnt; amikor ezt a békekonferencián nem tudta érvényesíteni, visszavonult. Nagy-Britannia, első helyen világméretű gyarmatbirodalma konszolidálásának gondjaival elfoglalva, szintén nem csekély ingerültséggel figyelte a franciák politizálását. A franciák számára tehát úgy maradt fő érvényesülési terepnek Európa, hogy két nagy szövetségesük kellemetlenkedésein túlmenően tapasztalniuk kellett a megcsonkított győzelme felett kesergő Olaszország Duna-medencei manővereit is, hiszen Rómának érdemben „csupán” ez a térség kínálkozott nagyhatalmi mozgástérként.

Mindezek alapján érthetjük meg Pichon érvelését, amellyel minden történelmi logikát megcsúfolva igyekezett legalizálni a románok támadását. Pichon szerint a szegény románoknak (a konkrétan meg nem mondott, ám minden bizonnyal november 13-i) „fegyverszünetben” „védhetetlen” vonalat jelöltek ki. Azt ők mégis végrehajtották, „mire megtámadták őket”. A románok erre a Tiszáig vonultak előre, „hogy ezt a támadást visszaverjék. Így aztán minden bizonnyal igazságtalan volna, ha ezen új vonal föladására szólítanánk fel őket.” Ezek után már oktalanság lenne csodálkozni azon, hogy – úgymond – „pontosan a magyarok sértették meg a fegyverszünet legfontosabb cikkelyeit, amikor a megengedettnél nagyobb számú hadsereget tartottak fegyverben”.

Pichon érvelésének ferdesége messze nem új keletű. A belgrádi konvenció¹³ elleni párizsi hangulatkeltésnek már novemberben ő volt az

¹³ A belgrádi egyezmény valójában katonai konvenció volt, hiszen magát az egész Monarchiával (ez már nem is létezett) megkötött fegyverszüneti egyezményt tíz nappal korábban, november 3-án írták alá Pado-vában. A két megállapodás közötti tényleges kapcsolat 1919 nyarán a francia fél számára azért teljesen lényegtelen, mert Ausztriával már semmi alapvető vitája nem volt.

egyik fontos tényezője. Miniszterelnökét valamikor november végén¹⁴ arról igyekezett meggyőzni, hogy Franchet d'Esperey „egy állítólagos magyar állam” küldöttségével írt alá fegyverszüneti egyezményt. A durva állításnak a békekötés hiánya az oka; azért „állítólagos” a magyar állam, mert „nem képezte a szövetségesek elismerésének tárgyát, és nemzetközileg nem létezik”.

„Az így megkötött fegyverszünetet azonnal meg kellett volna semmisíteni – mennydörgött tovább Pichon –, mivel a francia tábornoknak semmilyen jogcíme nem volt arra, hogy a szövetségesek minden határozatán kívül elismerjen egy új államot és tárgyaljon vele. Ám – mondja megenyhülten – gyakorlati megfontolásból, valamint azért, hogy az újabb bonyodalmakat és nehézségeket el lehessen kerülni, a minisztérium jogszáza úgy látja az okmányt: anélkül, hogy szabályos fegyverszünetnek ismernénk el, a de facto fönnálló helyi hatalommal kötött megegyezésnek lehetne tekinteni, és minden pontját végrehajtani, amennyiben azok nem ellentétesek a november 3-án megkötött szabályos fegyverszünettel.”¹⁵

Vajon miért lett volna – az említett nagy „bűnökön” túl – „szabálytalan” a valójában nagyon is precízen kimunkált szöveg, amelynek jellegéről maga a vádaskodó nem hajlandó tudomásul venni, ami már a címében is benne foglaltatik? „*Convention militaire*” – tehát katonai konvenció, vagyis a padovai alapszerződés katonai vonatkozásainak precizírozása Magyarországra, annak is keleti, déli határaitra. Ebben a fő bűnös a nevezetes 17. cikkely, a Károlyi-kormány pillanatnyi sikere, amely a demarkációs vonalon túl helyén hagyja a magyar adminisztrációt.¹⁶ Ezért aztán „maga a fegyverszünet szövege hibás”, hiszen – ismételjük – ez a magyar közigazgatást a demarkációs vonalon túl is életben hagyja. Kinek is? – „a magyar álkormánynak”.

Majd ebben a stílusban beszélt tovább Pichon Károlyi Mihály ellen, aki „erre a pontra hivatkozva menesztett magyar csapatokat Szlovákiá-

¹⁴ A külügyminiszter álláspontját Clemenceau egy december 1-jei táviratában hozta d'Esperey tudomására, érveit ebből a dokumentumból ismerjük. (*Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. 1918–1919. I. k. Összeállította és szerkesztette: ÁDÁM Magda–ORMOS Mária. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999, 25. sz.*)

¹⁵ Az ordító elfogultság még világosabbá válik, ha párhuzamot vonunk a „szabályos”-nak mondott padovai megállapodással, ahol „csupán” az az alaki hiba nem zavarta Pichon urat, hogy ekkor már az Osztrák–Magyar Monarchia nem létezett. Nem csak nemzetközi jogi értelemben, hanem a valóságban sem. Mivel azonban Párizsnak érdeke volt a megállapodás, ezért ezen az „apró” tényen túltette magát. Most ellenben első-sorban Budapestnek volt szüksége a megállapodásra, a kis szövetségesei érdekeire ügyelő Párizsnak jóval kevésbé. Ezért vált ki d'Esperey haragot.

¹⁶ „A kiürített területen kizárólag a rend fönntartásához elengedhetetlenül szükséges rendőri és csendőri alakulatok maradhatnak, valamint azok, amelyek a vasútvonalak biztonságára felügyelnek.” (Uo. 9. sz. 16.)

ba, amelyek szlovák területeket dúltak föl, bebörtönözték a korábban a csehekkel együttműködő lakosokat, üldözték és lemészárolták a cseh hadsereg kisebb egységeit, amelyek a forradalom által elűzött magyar hatóságok kivonulása után szállták meg a szlovák területeket”. S ez így ment tovább, mígnem Pichon „elrendelte”: „szólítsa föl (tudniillik d’Esperey. – P. P.) a tényleges magyar hatóságokat, haladéktalanul vonják ki csapataikat a szlovák területről, ahol – tekintettel a szövetséges megszállásra – semmiképpen sem maradhatnak”.¹⁷

Még ugyanezen a napon a megszidott főparancsnok egy másik táviratot is kapott miniszterelnökétől. Ez a lényegét jóval rövidebben és a durva kirohanásokat mellőzve ismétli meg.

E szerint az egyezménynek nevezett belgrádi konvenció „a helyi hatóságokkal katonai szempontból létrejött tényszerű szabályozásnak tekintendő”. Megismétli, hogy „a magyar kormány nemzetközi szempontból nem létezik”, ezért a „vele való kapcsolatainkat csakis egy helyi hatalommal való tényleges kapcsolatoknak tekinthetjük”. Majd befejezés-ként „mindenképpen” óvatosságra szólítja fel a főparancsnokot „a magyar kormány meg-megújuló kísérleteivel szemben”, mert azok célja, hogy „a szövetségesek által elismertnek tüntesse föl magát, és ezt használja föl, hogy kihúzza magát a felelősség alól, amely Magyarországot a jelenlegi háborúban terheli, s elnyomja a magyar igában tartott nemzeteket”.¹⁸

A belgrádi konvenció – ismeretesen – hat gyalogos- és két lovashadosztály fenntartását engedélyezte.¹⁹ Mivel a hadosztályok feltöltöttsége mindenkor különböző mértékű, ezért először azt kell leszögeznünk, hogy Belgrádban a magyar haderő létszámát egyáltalán nem határozták meg pontosan. Teljesen feltöltött hadosztályokkal kombinálva az *engedélyezett* magyar haderő maximum 50 000–60 000 fő lehetett.²⁰ Közismert tény, hogy a belgrádi konvenciót a polgári demokratikus forradalom nemhogy nem sértette meg, de még az engedélyezett létszámú rendfenn-tartó kontingenst sem töltötte fel, nem volt képes feltölteni. A konvenciót – mivel nem volt türelmük megvárni a békeszerződést, illetve a történelem könyörtelen természetét ismerve azt gondolták, az a biztos, amit már ténylegesen birtokolnak – először saját szakállukra, majd az antant

¹⁷ Uo. 25. sz. – Az utolsó pont szerint Pichon „ezen intézkedésekről közleményben tájékoztatja a Cseh-Szlovák Köztársaság kormányát.” (Vélhetőleg tehát az egész szöveg durva hangvétele Prágának címzett kompliment volt.)

¹⁸ Uo. 26. sz.

¹⁹ Uo. 9. sz. 16.

²⁰ A tények félreértése, hogy a magyar hadsereg akár 200 000 fős lehetett. (HAJDU Tibor: i. m. 135.)

engedélyével az utódállamok sértették meg. A Tanácsköztársaság első hadjárata sikeres, a második sikertelen ellencsapás volt. A tiszai offenzíva összeomlása nyomán Párizsban, ebben a sorsdöntő fontosságú tesztben végképp értelmetlenségeket beszéltek hazánk dolgában.

A győztes antanthatalmak, s így a franciák, számos csatornán gyűjthettek magyarországi híreket. Közismert, hogy a Vörös Hadsereg románok elleni felvonulási terve is kellő időben a birtokukba jutott. Böhm Vilmos írja visszaemlékezéseiben, döbbenten látta július 23-án Bécsben Cuninghame íróasztalán ezeket a dokumentumokat.²¹ Mégis azt állapíthatjuk meg, hogy Párizsban a Tanácsköztársaság lemondása után, augusztus első napjaiban sem voltak tisztában a bukás tényleges mértékével, így azzal sem, hogy a budapesti kormánynak hadsereg helyett már csupán egy hadseregroncsa volt.

Pedig ha egy kicsit alaposabban odafigyelnek a Peidl-kormány vezetésére, teljesen megnyugodhattak volna. Peidléket ugyanis az a tévhit befolyásolta, hogy a Böhm Vilmossal Bécsben folytatott tárgyalásokon az elismerés feltételeként szereplő nevezetes nyolc pont²² az antant hivatalos álláspontja. S ebben a tévhitben Haubrich József hadügyminiszter augusztus 3-i, 4-i és 5-i rendeleteivel (semmit sem tudva a történelem természetéről) még a roncsoktól is megszabadul, leszereli maradék katonáit.²³ A budapesti kormány tehát nemhogy nem veszélyeztette az antant érdekeit, hanem olyan politikát folytatott, amelyre hosszú távon is építeni lehetett volna.

*

Clemenceau ekkor, 1919. augusztus elején – korábbi nézetét feledve – minden történés origójának tekinti a korábban bírált egyezményt: „Semmi okunk újabb fegyverszünetről tárgyalni, amikor van már egy fegyverszünet.”

A historikus joggal kérdi: 1919 nyarán miért lesz oly fontos tényné ez az annak idején annyira nem szeretett megállapodás?

Ha azt nézzük, hogy a magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása nyomán Párizsban közismerten nagy volt az elképedés, és ebből következően a franciák olyannyira kiestek addigi kezdeményező szerepükből,

²¹ BÖHM Vilmos: *Két forradalom tűzében*. Gondolat, Budapest, 1990. (Reprint.) 444.

²² Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. I. k. 175. sz. A kérdés szakirodalmi megközelítéseire lásd L. NAGY Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország. 1918–1919*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965. 209–220.; KIRSCHNER Béla: i. m. 48–52.; ORMOS Mária: i. m. 323–326, 328.

²³ KIRSCHNER Béla: i. m. 167–169.

hogyan az antant nevében Ian Christian Smuts tábornok személyében *brit* tábornok jött Budapestre tájékozódni; hogy ez a katona nem egy alezredes a számtalan közül, mint Fernand Vix volt, hanem egy birodalmi nagyság, a háborús kabinet egyik volt tagja;²⁴ hogy Kun Béla diktatúrájának a diadalmas tavaszi hadjáratához sikerült a kommunista világnézettől igencsak távol állókat is tevékeny együttműködésre készítenie; ha azt nézzük, hogy a győzteseknek saját közvetlen katonai erejükből nem futja a vörös hatalom elleni intervencióra; hogy arra sincs kellő befolyásuk, hogy kis szövetségeseiket az egyébként azok által utált magyar állam elleni intervencióra sikerrel ösztönözzék (a csehszlovákok, a jugoszlávok csak komoly ellentételezés esetén indulnának meg, egyedül a románok készek az akcióra, ők ellenben ezt úgy teszik, hogy messze túl lépik az alárendelt szövetségestől elvárható szerepet, többször is úgy járnak el, mintha az antant nem is létezne, s ezzel a sértő engedetlenséggel szemben a békekonferenciának hónapokig nem sikerül az akaratát érvényre juttatnia); ha azt nézzük, hogy a magyarországi helyzet meglehetősen kaotikus; hogy a nagyok mennyire képtelenek voltak reális összefüggésekbe rendezni a magyarországi helyzetről kapott nem kevés értesülésüket, és ebből következően mily mértékben féltek (teljesen indokolatlanul) egy újabb magyarországi fordulattól²⁵ – akkor vélhetően nem alaptalanul mondjuk, hogy a békekonferencia nagyjai szemében azért válik *szilárdnak vélt ponttá* a novemberi konvenció, mert (részben) arra építik fel a bukófélben lévő Tanácsköztársasággal, majd az azt követő szocialista kormánnyal szembeni új politikájukat.

Ezt a politikát ugyanúgy nyilvánossá teszik, mint a merőben más korábit. A nagy különbség éppen nem az volt, hogy korábban Budapesttel az ultimátumok nyelvén társalogtak, most pedig „csak” nyilatkozatban szögezték le álláspontjukat, hanem sokkal inkább az, hogy míg az ultimátumokkal szabtak árat (bármilyen szörnyűt), és a meghajlást hajlandónak *látszottak* a kommunista rezsim elfogadásával honorálni, addig annak elgyengülése láttán világossá tették, hogy semmiféle elismerésre nem számíthat.

²⁴ ZEIDLER Miklós: *A Smuts-misszió*. (Kézirat.)

²⁵ „Elővigyázatosnak kell lennünk, nehogy a szövetségeseiket ismét félrevezessék!” – idéztük Tittoni óvását. Július 26-i tanácskozásukon Foch azzal riogat az azonnali kemény fellépésre, hogy most még van esély, „ám egy hónap múlva már minden bizonnyal nehezebb dolgunk lesz”. (*Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. I. k. 176. sz. 348.) Ugyanő augusztus 5-én: „Ha megengedjük a magyaroknak, hogy két lehetőség között válasszanak, egy harmadikkal fognak előhozakodni, ami aztán vég nélküli viták sorát indítja majd el.” (*Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. II. k. 8. sz. 25.). Maga Clemenceau a román megszállás nyomán magyar nemzeti felkeléstől tart.

A nyilatkozatnak formailag nem volt címzettje,²⁶ tartalmilag azonban senkinek nem lehetett semmiféle kétsége, hogy a célállomás Budapest volt.

Nem arról van szó, hogy a belgrádi konvencióra korábban nem hivatkoztak volna. Hivatkoztak a nevezetes június 7-i ultimátumban is. Ám akkor a novemberi konvencióra való hivatkozásnak merőben más, „csupán” az volt az értelme, hogy a kommunista rezsim „vessen véget a cseh-szlovákok elleni támadásoknak”.²⁷ És a hangszerelés is megérdemel egy-két mondatot. A szöveg ugyanis nem követeléssel, hanem simogató kecsegtetéssel kezdődik: „A szövetséges és társult kormányok rövidesen a párizsi békekonferencia elé kívánják idézni a magyar kormány képviselőit, hogy megismerjék Magyarország igazságos határaival kapcsolatos nézeteiket.” És íme, amikor végre van egy jóságos nagyhatalmi együttes, amely arra a jótéteményre készül, hogy igazságos határokkal ajándékozza meg hazánkat, akkor mit tesznek ezek a magyarok: „éppen most intéznek támadást a cseh-szlovákok ellen, és lerohanják Szlovákiát”.

E népség békétlenkedése nagyon érthetetlen. Hiszen ezalatt a Szövetséges és Társult hatalmak kinyilvánították szilárd akaratukat, hogy véget vetnek minden haszontalan (fölösleges, hasztalan) ellenségeskedésnek, kétszer megállítván a román hadsereget, amely átlépte a fegyverszüneti, majd a semleges zóna határát, és megakadályozván a (román hadsereget) abban, hogy folytassa menetelését Budapestre, megállítván a szerb és francia hadsereget Magyarország déli frontjánál.

Az antant Magyarország iránt tanúsított jóságának bemutatása valóban megindító lenne, ha nem tudnánk, hogy a dolgok merőben másként festettek, hiszen nemhogy megállították volna, hanem túrték, majd ki-mondottan ösztönözték a románok térfoglalását.²⁸

²⁶ ORMOS Mária: i. m. 325.

²⁷ Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. I. k. 145. sz. 297.

²⁸ Uo. – A jegyzéket annak idején – pontatlanságokkal – a *Vörös Ujság* tette közzé június 10-i számában. *A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai* című forráskiadvány-sorozat VI/A kötete (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1959.) – mint L. Nagy Zsuzsa írja meg alapvető munkájában (L. NAGY Zsuzsa: i. m. 272.) – már korrigálta a fordítási pontatlanságokat. A számtalan szakirodalmi feldolgozásból lásd az ő munkáján kívül HAJDU Tibor: i. m. 240.; ORMOS Mária: i. m. 300. – L. Nagy Zsuzsa úgy látja: „a június 7-i jegyzék semmi érdemleges ellenszolgáltatást nem ajánlott fel a Kormányzótanácsnak... A békekonferenciára történő bizonytalan meghívás semmiképpen sem jelenthetett kielégítő kompenzációt a csapatok megállításáért.” (158.) Mindezzel szemben a magyar csapatok visszavonásáért a békekonferenciára való meghívás hatalmas ellenszolgáltatást helyezett kilátásba. Így kell ezt látnunk, ha egybevetjük a korábbi polgári demokratikus forradalom teljes eredménytelenségével, s még inkább a rendszer bolshevik jellegére való tekintettel. A jegyzék betű szerinti tartalma semmiféle utalást nem tartalmazott a meghívás bizonytalan voltára vonatkozóan. Nem, a meghívás teljesen egyértelmű – ám nemcsak bizonytalan, de mélységesen hazug is volt. Hazug volt annak okán is, hogy – amint azt maga a szerző írja –

Mivel Kun Béla az ultimátumra diplomatikusan megfoghatatlan választ adott, június 13-án már itt volt az újabb ultimátum. Ez – jó néhány leegyszerűsítő szakirodalmi ábrázolással ellentétben – nem írja le ugyan a maga egészében konkrétan az ország végleges határait, ám csehszlovák és román vonatkozásban valóban megteszi. És ez volt a lényeg. Az a lényeg, amely felett a magyar közvélemény teljes mértékben elsiklott. Elsiklott, mert a kívánsággondolkodásnak volt a rabja. Elsiklott, mert képtelen volt szembenézni azzal a ténnyel, hogy búcsút kell mondani annak a Nagy-Magyarországnak, ahol már generációkon át természetesnek vették, hogy a lakosságnak a többsége, majd főleg az asszimiláció eredményeként csupán közel a fele nem magyar anyanyelvű. És elsiklottak a békekonferencia döntése felett, mert akkoron a lakosság jelentős része a határoknál lényegesen fontosabbnak tartotta, hogy mi lesz holnap. Azt, hogy lesz-e egyáltalán élete, élelme, családja. És elsiklottak a döntés felett nagyon sokan, akiknek most nem ez volt a fontos, hanem sokkal inkább az, hogy sikerül-e megszabadulniuk a vörösöktől, Kun Bélától, Szamuely Tibor fel-feltűnő páncélvonatától, a bőrkabátos Lenin-fiúk rémétől, az egyházak üldözésének nagyon sokakat megbotránkoztató, viszolyogtató eseményeitől. Szabadulni akartak a rendszernek a mindennapjaikat igazgató szerveitől, a tanácsoktól, a direktóriumoktól. Sokszor álságos helyzetüktől, amelyben (számos esetben) maguk is részt vállaltak a hatalom működtetéséből. Tehát attól a mimikritől, amit sokan a túlélésük érdekében öltöttek magukra.

A második ultimátumra egyszerűen lehetetlen volt kibúvóan válaszolni: az első még csupán a támadás leállítását követelte, most már magát a visszavonulást is. Az első csupán követelt, a mostani, durva négynapos határidő lejártával, nem csupán a magyar főváros megszállásával fenyegetődött, hanem minden olyan „egyéb intézkedés” fogantatásával is, amelyet a békekonferencia „az igazságos béke mielőbbi megteremtése érdekében szükségesnek ítélt”.²⁹

Így következik be az összeomlás, amelyben a békekonferencia már levetheti álarcát, s kiadhatja július 26-i nyilatkozatát. A számos szakirodalmi előzmény ellenére (illetve éppen annak okán) külön tanulmányt igényelne a Böhm Vilmoossal Bécsben folytatott tárgyalások és a békekonferencia közötti kapcsolódás bemutatása. Terjedelmi okokból itt

a békekonferencián Clemenceau mögött ott voltak a francia „hégják”, a Foch vezette katonai csoport, amely katonai erővel akarta elérni azt, amit a miniszterelnök diplomáciai képmutatással vitt győzelemre. (L. NAGY ZSUZSA: i. m. 178.)

²⁹ Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. I. k. 151. sz.

csupán a lényegét rögzítem: bár számos helyen is olvasható, teljesen félrevezető bármiféle antanttal kötött megállapodásról beszélni.³⁰ A bécsi ágenseknek erre semmiféle felhatalmazásuk nem volt. A lényeg az, hogy a bécsi tárgyalások részét képezték annak a rászédési manővernek, amely a június 7-i ultimátummal kezdődött.

A július 26-i nyilatkozat ország-világ elé tárta: nem kötnek addig Magyarországgal békét, amíg „nincs a népet képviselő kormánya”.³¹

*

Az augusztus 2-i tanácskozás eredményéről Clemenceau még aznap tájékoztatta Romanellit. Eszerint a békekonferencia az új kormánytól is azt várja el, hogy tartsa tiszteletben a november 13-i „fegyverszünetet”, valamint az ország északi és keleti határait közlő június 13-i jegyzéket.

A román kormánytól a békekonferencia „mindössze azt fogja kérni”, hogy „a magyar hadsereg által korábban megtámadott csapatait a jelenleg elfoglalt hadállásokban tartsa”. A végleges magyar–román határ mögé csak azután kéri a román hadsereg visszavonását,³² amikor már „a budapesti kormányzat mindenben eleget tett a fegyverszünet előírásainak”.

A új magyar kormánnyal szemben a békekonferencia a kivárás álláspontjára helyezkedett, lényegében a tettei alapján akarta megítélni. Ezt az alábbi – meglehetősen tekervényes – mondatban fogalmazták meg: „A szövetséges és társult hatalmak várják az új magyar kormány tetteit, abban a reményben, hogy egy olyan kormány hatalomra kerülése, amely kötelezettségeit betartja és a magyar népet képviseli, meg fogja gyorsítani a béke helyreállítását és a normális kapcsolatok újra fölvételét.”³³

A Peidl Gyula vezette kormány valóban igen nagy ütemben munkálkodott a kapitalista társadalmi berendezkedés visszaállításán, az őszirózsás forradalom időszakában úgy-ahogy kiépített polgári demokratikus berendezkedés restaurálásán.³⁴ Mindeközben a román hadsereg vezetői –

³⁰ „Noha a Böhm–Borghese–Cuninghame-megállapodást a felek július 28-án (sic!) aláírták, ezt nehéz érvényes egyezménynek tekinteni.” (ORMOS Mária: i. m. 328.) Mondjuk ki egyértelműen: nem létezett egyezmény az antant és Magyarország között. Mégis a többször idézett 2004-es dokumentumkötet vonatkozó jegyzete szerint: „Az egyezmény 1919. július 25-én jött létre a szövetséges és társult hatalmak, valamint Magyarország között.” (*Francia Diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. I. m. II. k. 14. 1. sz. jegyzet.)

³¹ *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. I. k. 178. sz.

³² A táviratnak ez az értelme, a konkrét szöveg „a június 1-jén kijelölt vonalról szól”. Mivel a 13-i jegyzékről 11-én született határozat, ezért joggal feltételezhető, hogy 11-ből elírás okán lett 1. (Vö. *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. II. k. 8. 1. sz. jegyzet.)

³³ Uo. II. k. 3. sz. „B” melléklete. 8.

³⁴ Részletesen lásd KIRSCHNER Béla: i. m.

cseppet sem törődve a békekonferencia instanciájával – még nagyobb ütemben cselekedtek, s augusztus 3-án már megkezdték bevonulásukat a magyar fővárosba.

Párizsban ellenben komótosan dolgoztak; 4-én délután³⁵ ismét összeültek a drámaian tovább változott magyarországi helyzet megvitatására, s legalább annyira a vele kapcsolatos nézeteik ütköztetésére.

Az asztalnál most helyet foglalt Herbert Hoover is, aki a július 5-i tanácskozáson maga kardoskodott a katonai intervenció mellett,³⁶ s aki most azzal kezdte: „a helyzet megváltozott... a románok bevonultak Budapestre”, és ezért „a blokád feloldását, a dunai vízi út megnyitását és bánsági élelem szállítását” javasolta Magyarországra. A bolsevizmust ugyan – tévesen – nem látja megbukottnak, de mivel a kormány a munkásszakszervezeteket képviseli, ezért ezt eszköznek véli „a bolsevizmus megbuktatására”. Az új kormány támogatása mellett azért is érvel, mert az „talán még Oroszországban is érződnek”. Szemmel láthatólag azonosulva a bécsi élelmezési hatóság egyik tagjának véleményével, elképzelhetőnek tartja, „hogy az új kormány képes lesz a parasztság egy részét maga mellé állítani”. Így „valódi képviseleti kormány alakulhat”.³⁷

Balfour erre megkérdezte, hogy Hoover olvasta-e a Legfelsőbb Tanács táviratát; ezzel azt a benyomást akarja kelteni, hogy e fentebb ismertetett távirat tartalma „igen közel” van Hoover indítványához.³⁸ Az amerikai azonban nem hagyta javaslatát egy lapos válasszal elposványosítani, és élesen vágott vissza: a táviratban „egyedül a blokád föloldásáról, a Duna megnyitásáról és a bánsági élelmiszer-szállítmányokról nem esik szó.” Maga is átmeneti intézkedést javasol, hiszen egy-két hét alatt a magyar kormány gazdaságilag nem erősödhet meg annyira, „hogy függetlenné válhasson”. Ha nem szereli le hadseregét, úgy „a blokádot újfent vissza lehet állítani”. Tehát Hoover is egyértelműen bolsevizmust lát Magyarországon, holott az már megbukott, a hadsereg leszerelését akarja, holott az lényegében már nem létezett: a katonák egy része fogságba esett, más része szétszéledt, a tisztek Horthy Miklós szervezkedő hadseregéhez vették az irányt.

Az egész tanácskozást félelem hatotta át, hogy Magyarországon még erős az ellenszegülés ereje; ha nem lépnek gyorsan, akkor további kel-

³⁵ Ezt nem az irat felzetéből, hanem onnan lehet tudni, hogy Polk amerikai küldött egy délután 2 óraker kapott értesítést említ. *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. II. k. 16.

³⁶ HAJDU Tibor: i. m. 326.

³⁷ *Francia Diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. II. k. 6. sz. 14.

³⁸ Uo. – A kérdéshez fűzött 3. sz. jegyzet szerint „a kötetben nem közölt irat”-ról van szó. A szöveg elemzése alapján biztonsággal állítható, hogy a kötet 3. sz. iratának B jelű melléklete a szóban forgó irat.

lemetlen meglepetések várnak rájuk. Ezért mondja Hoover: „ha nem cselekszünk azon nyomban, elszalasztjuk a kedvező alkalmat”. Ezért változtatja meg Balfour az álláspontját, s az amerikai indítványával most már maga is azonosul, majd ezt teszi Foch és Tittoni is; Clemenceau pedig felszólítja Hoovert a terv megfogalmazására, aki ezt úgy teszi meg, hogy a lezárással való fenyegetést nagyon finomra hangolja: „Ezen intézkedések mindaddig érvényben maradnak, ameddig a magyar kormány meggyőző bizonyítékokkal szolgál arra nézve, hogy eleget kíván tenni a fegyverszüneti előírásoknak.” Kedvező hátszelet kapva Hoover a bánási élelmiszer-szállítás ügyét sem hagyja annyiban. Sikeresen ütközik Balfourral; ennek során előhúzza a belgrádi kormánynak címzett, azt az élelmiszer-kivitel akadályozása miatt megfenyegető levél tervezetét, mire természetesen Pichon a belgrádi kormány segítségére siet. A tanácskozásnak olyan volt a személyi összetétele, a franciák oly mértékben uralták a mezőnyt, hogy Clemenceau az elnökség látszólag pártatlan pozíciójából segíthette a francia álláspont diadalát. Ez most konkrétan azt jelentette, hogy a levéltervezet véglegesítését kivette az amerikai képviselő kezéből, s Philippe Berthelot-ra bízta annak átfogalmazását.³⁹

*

E témák lezárása nyomán a testület a román hadsereg budapesti bevonulásának témáját vitatta meg.

Polk azzal kezdi, hogy a román hadsereg előőrsei nem csupán elérték Budapestet, de hatszáz lovasuk már a főváros nyugati kijáratánál minden Bécsbe vezető utat megszállt. A „külvárosokban már megkezdődött a fosztogatás, ezért a nacionalista érzelmek” fölszításától kell tartani. Mindenesetre „a magyarok (nem derül ki, hogy a kormányról vagy kikről van szó konkrétan) szövetséges rendfenntartó erők kiküldését kérték”.⁴⁰

A drámai szavak hatására az angol külügyminiszter érzi, hogy tenni kellene valamit, de annak meghatározása helyett inkább csak kérdez: „Vajon milyen intézkedéssel tudná a Legfelsőbb Tanács rávenni a románokat a helyénvaló viselkedésre?”

A témában első helyen illetékes Foch – aki a korábbi hónapokban mindig a kemény intervenciók fellépés híveként szerepelt,⁴¹ lelke mélyén nyilván helyeselve a román eljárást – egy kurta „nem tudom”-ot mond.

³⁹ Uo. 15.

⁴⁰ Uo. 16.

⁴¹ ORMOS Mária: i. m. 318–320.

A lényegét helyette az olasz külügyminiszter mondja ki: „Korábban arra szólítottuk föl a románokat, hogy a szerbekkel és a cseh-szlovákokkal egy időben vonuljanak be Budapestre. Ők semmi mást nem tettek, mint hogy ehelyett egymaguk vonultak be.”

Tittoni tehát beismeri: a románok a békekonferencia korábbi intenciója szerint cselekedtek. A nemzetközi közvélemény előtt azonban ez beismerhetetlen volt. Ezért az elnöklő Clemenceau, aki a már hosszú hónapok óta tartó, idegőrlő tanácskozásokba hetek óta belefáradni látszott, egyszerűen semmittevést javasol: „Minthogy a Legfelsőbb Tanács a románokat sem dorgálásban, sem szerencsekívánatban nem részesítheti, alkalmasint bölcsebb, ha semmit sem mondunk nekik.”⁴²

Ezt tartották volna logikusnak maguk a románok is. Ezért, amikor az antantdiplomácia mégis hozzáfog majd a románok kitessekeléséhez a megszállt területekről, akkor a román fél először az érdekeit legjobban szolgáló hallgatást választja, majd amikor ezzel már-már tarthatatlan helyzetbe kerül, s meg kell szólalnia, akkor Ion Brătianu miniszterelnökből végeláthatatlanul árad a műfelháborodás: „kellemetlen meglepetésként” érte őket a párizsi lépés, kormánya „nem szolgált rá... sem a szemrehányásokra, sem a vádaskodásokra”. Nem sejtették – mondja korántsem megalapozatlanul –, hogy a „békekonferencia még azután is érvényesnek tekinti az 1918. novemberi fegyverszünetet”, hogy felszólította őket a magyar hadsereg ellen indítandó hadműveletekben való együttműködésre.⁴³

A jogos és jogtalan ellenvetések amalgámjában természetesen az utóbbiak voltak döntő túlsúlyban. Brătianu ugyanis azt állította, hogy a megszállás nem járt vérontással, holott a budapesti viszonyokat jól ismerő Gregory kapitány már augusztus 5-én azt jelentette: „minden kétséget kizáróan” megbizonyosodott arról, hogy az előző éjszaka 15–20 embert öltek meg. „Hogyan gyaníthatta volna” – folytatódik Brătianu műfelháborodása –, hogy nem formálhat jogot azon hadianyagra, amellyel támadást intéztek ellene, további rekvirálásaik aránya pedig (úgymond) „a lakossági szükségletek biztosítása mellett még kivitelre is nagy mennyiségű készletet hagyott, és nem veszélyeztette az ország gazdaságának működését”. Ezzel szemben az antant budapesti exponensei arról tájékoztatták a békekonferenciát, hogy a románok megrongálták a Budapest Béccsel összekötő vasúti pályát, s a blokádnak és a fosztogatások kö-

⁴² Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. II. k.17.

⁴³ Uo. 17. sz.

vetkeztében Budapest élelmezési helyzete még annál is súlyosabb, mint amilyen Bécsé volt januárban.⁴⁴

Az augusztus 4-i tanácskozáson Tittoni, augusztus 12-én a bukaresti francia ügyvivő előtt Brătianu „csupán” egy dologról, a lényegről hallgatott. Arról, hogy Kun Béla rendszerének bukása után Budapest megszállása a békekonferencia érdekei szempontjából már nem csupán felesleges, hanem kimondottan zavaró volt.

És ezért az augusztus 4-i tanácskozás messze nem fejeződhetett be Clemenceau semmittevésre buzdító szavaival. Az a végeredmény ellenben igen eltérő nézetek kompromisszumát jelentette: delegáljanak Budapestre szövetséges tábornokokból álló bizottságot és küldjenek a román és a délszláv kormánynak olyan tartalmú táviratot, amelyben a békekonferencia „kéri”: e kormányok utasítsák hadseregeik parancsnokait arra, „hogyan tartásuk be” a bizottság rendelkezéseit.⁴⁵

Az egész azzal kezdődött, hogy maga Tittoni indítványozta a bizottság kiküldését, amit az amerikai Polk azonnal megtoldott a románok Budapestre való kiharcolásával. Balfour ezt nem csupán támogatta, hanem hosszan ecsetelte a román lépés következményeit is: „okvetlenül a jelenlegi magyar kormány bukását és a nacionalista érzelmek elszabadulását” idézi elő. És ez annál inkább káros, hiszen „a magyarok kinyilvánították, hogy be fogják tartani a fegyverszüneti előírásokat”. Ezért a békekonferenciának alkalmat kell adnia a magyar kormánynak, hogy „fogadalma” őszinteségét bebizonyítsa. „Erre – mondja roppant figyelemreméltóan, mert lényegében elismeri, hogy a románok valamilyen módon az új helyzetben is ösztönzést kaptak lépésükre – föltehetően nem azzal nyújtjuk nekik a legjobb lehetőséget, ha beküldjük a román katonaságot Budapestre, hogy fosztogassák a külvárosokat.”⁴⁶

Az angol külügyminiszter szavai mindezen túlmenően azért is nagyon lényegesek, mert rávilágítanak arra az összefüggésre, amely Budapest román megszállása és a Peidl-kormány augusztus 6-án este puccsal történt eltávolítása között van. Ismeretesen a puccsnak erős legitimista színeze volt, hiszen az aznap Alcsútról felhozott József főherceg nevezi ki majd az új kormányt, Friedrich Istvánnal az élén. A Habsburgok bár-

⁴⁴ Uo. 8., 17. sz. (46.), 41. sz. – Causey alezredesnek, a szövetséges vasúti bizottság elnökének augusztus 8-i jelentése. – Gorton tábornok az előző nap a Legfelsőbb Tanácsnak azt jelenti, hogy „az értelmetlen blokádnak és a vasútvonalakban véghezvitt pusztítások következtében Budapestet az éhezés réme fenyegeti”. (Uo. 35.)

⁴⁵ Uo. 9. sz.

⁴⁶ Uo. 6. sz. 17.

miféle helyzetbe hozása sarkosan veszélyeztette az utódállamokra épülő új rend céljait, ezért a románok elemi erővel tagadták felelősségüket.⁴⁷ Ez nem volt könnyű, hiszen a Balfour által imént említett összefüggésen túl a szerepvállalás (sok egyéb mellett) abban a konkrét tényben is testet öltött, hogy a megbuktatott miniszterek a Sándor-palotát éjjel román katonák fedezete alatt hagyták el.⁴⁸

Peidl Gyula nem alaptalanul mondta augusztus elsején Garbai Sándornak: lehetetlenség, „hogy olyanok, akik 24 órával előbb népbiztosok voltak, tagjai legyenek 24 órával később egy polgári, mert nem lehet egyéb – és a magántulajdon elvének alapján álló kormánynak”.⁴⁹ Peidl ennek alapján megkezdte tárgyalásait kormányának demokrata-liberális irányú átalakítására,⁵⁰ ám annak sikerét az öt nappal későbbi puccs szinte csírájában megfojtotta. Az új kormányfő természetesen nem ezen céljai okán hibázott, hanem sokkal inkább amiatt, hogy nem gondoskodott, nem gondoskodhatott kormányának fizikai biztonságáról. Párizsban ugyan – ismételjük – teljes tájékozatlanságból szorgalmazzák még augusztus elején is a belgrádi katonai konvenció lefegyverzésre vonatkozó passzusának érvényesítését, hiszen azt a július végi napok valósága már régen és többszörösen túlhaladta. A budapesti viszonyokat ismerő Causey alezredes augusztus 8-án azt jelentette, hogy „az egyetlen szervezett erő a mindössze körülbelül 600 tagból álló régi budapesti csendőrség”.⁵¹ Nem kétséges, hogy még ez a törpe erő sem volt a kormány iránt lojális, ám volt közöttük annyi megbízható férfiú, akik – nem úgy, mint Haubrich József tette, hanem megfelelő kormányzati akarat teremtette keretben – képesek lettek volna megakadályozni, hogy maroknyi katona élén egy fogorvos húzza ki a kormányt alig létező hatalmából.

*

⁴⁷ „A Kun Bélát követő kormányokra nézve pedig az igazság az, hogy ezeket a román hadsereg nem állította föl, nem cserélte le és nem vette őrizetbe” – mondja majd augusztus 12-én Brătianu a bukaresti francia ügyvivőnek. (Uo. 17. sz. 47.) Látható, hogy a politikus azzal a módszerrel igyekszik félig hamis állításának hitelt szerezni, hogy egy helyett két kormányról beszél, s a Peidl-kormány megbuktatásában vitt szerepet azzal a valós ténnyel igyekszik eltussolni, hogy a Peidl-kormány létrehozásához semmi köze nem volt.

⁴⁸ Friedrich István csoportja – már augusztus elsején tanácskozva az új kormány megbuktatásáról – 4-én küldöttséggel kereste fel a román parancsnokságot, hogy szállja meg Budapestet. KIRSCHNER Béla: i. m. 181–182., 224.

⁴⁹ Kik hozták be a románokat Budapestre? A Népszava kiadása, Budapest, 1922. 108. (Idézi HAJDU Tibor: i. m. 443.)

⁵⁰ KIRSCHNER Béla: i. m. 224., 272.; HAJDU Tibor: i. m. 354–355.

⁵¹ *Francia Diplomácia Iratok a Kárpát-medence történetéről.* I. m. II. k. 41.

Balfour fentebbi szavaira a katonának kellett felelnie. Foch valóban megszólalt, ám katonás eligazítás helyett lamentálva azt is elképzelhetőnek találta, hogy „a román kormány önállóan kívánja a helyzetet megoldani”. Jól figyeljük meg e szavakat: azt sugallják, hogy a románok az antanttal egyenrangú, attól független erőt jelentenek.

Ez már az elnöknek is sok. Ha Románia valóban így cselekedne, akkor „a Legfelsőbb Tanács a románok ügyeiben nélkülük döntene”.⁵² Vagyis nem kapják meg a megígért hatalmas területi nyereséget.

A vita nem csupán aznap folydogál még tovább, másnap, 5-én is tanácskoznak. Mindkét nap újfent megmutatkozik a résztvevőknek a konkrét magyar helyzettel kapcsolatos elemi tájékozatlansága. S ebben éppen az a Foch marsall viszi el a pálmát, akinek a leginkább kellene ismernie a konkrét magyar helyzetet. Ám ő – alapos tájékozódás helyett, és a magyar hadsereg leszereltetésén szinte mániákusan lovagolva – 5-én már ott tart, hogy „bármilyen magyar haderőt” „teljesen fölösleges”-nek mond. Hozzá képest egészen üdítő színfolt az amerikai Polk, aki azért kárhoztatja a román megszállást, mert ily módon a magyarok „semmiképpen nem adhatják át fegyvereiket”.⁵³

A Legfelsőbb Tanács lényegében már rég eldöntötte a tábornoki bizottság kiküldését, amikor Foch még mindig a magyar hadsereg létszáma csökkentésének témáját rágja. Az ekképpen kialakult légkörre jellemző, hogy Balfour választás elé állítaná a magyarokat: „Vagy haladéktalanul a békeszerződésben megszabott értékre csökkentik hadseregük létszámát – ez esetben nincs szükség szövetséges megszállásra –, vagy alávetik magukat a román megszállásnak.”

Nem lehet megmondani, hogy az angol külügyminiszter pontosan mire gondol, hiszen maximum a leendő trianoni béke szövegtervezetéről lehet szó, Foch azonban kíméletlen: „Ha megengedjük a magyaroknak, hogy két lehetőség között válasszanak, egy harmadikkal fognak előhozakodni, ami aztán vég nélküli viták sorát indítja majd el.” Ezért a tábornoki bizottságot utasítaná: olyan mértékű létszámcsökkenést érjen el, „amilyet csak tud”.⁵⁴

A kiküldött bizottság nem kapott efféle feladatot. A testület felállításáról a Legfelsőbb Tanács még 5-én részben azonos tartalmú táviratban tájékoztatta a magyar, a román és a délszláv kormányt. A misszió egyik feladata a belgrádi katonai konvenció betartatása lett, ami semmiféle

⁵² Uo. 6. sz. 17.

⁵³ Uo. 8. sz. 18., 24.

⁵⁴ Uo. 25.

tényleges munkát nem jelenthetett már. A valódi munkát a második feladat adta, vagyis hogy védje meg „a megszállt országot minden kegyetlenkedéssel szemben”. Ennek érdekében, hogy e célkitűzés jámbor óhajnál több legyen, a román és a délszláv kormánynak küldött szöveg kiegészült az alábbi mondattal: „A békekonferencia kéri a román és szerb-horvát-szlovén kormányt, haladéktalanul utasítsa hadseregeinek parancsnokait arra, hogy tartsák be a békekonferenciát képviselő négytagú tábornoki bizottság rendelkezéseit.”⁵⁵

*

A békekonferencia ugyancsak augusztus 5-én külön és igen óvatosan megfogalmazott, ám végkicsengésében mégis az antanthatalmak „jóindulatának” megvonásával fenyegető táviratot küldött Bukarestbe.⁵⁶

A táviratra – mint más összefüggésben jeleztük – Bukarest egy hét késedelemmel ad választ, ám közben hallgatása messze nem jelentett tétlenkedést.

Éppen ezen az augusztus 5-i napon este 6 órakor a román főparancsnokság a magyar kormányhoz ultimátumot intézett.⁵⁷

Mínta az antant nem is létezne, mínta a magyar–román viszonyt kizárólag a két szomszéd formálná. Mínta nem létezne a békekonferencia, mínta ott nem szabták volna meg a magyar–román határt. Az ultimátum egy olyan magyar–román fegyverszüneti megállapodásról szól, amely addig lesz érvényben, amíg nem jön létre „a Romániával kötendő béke”.

Az ultimátum szerint a román hadsereg csak akkor nem szállja meg az egész országot, ha a magyar hatóságok teljesítik a roppant kemény követeléseket.

A magyar hadsereg maximális létszámát 15 000 főben akarták megszabni. E minihadsereg felszerelésén túl minden hadfelszerelést el akartak tulajdonítani, sőt fel akartak szereltetni egy 300 000 fős hadsereget (persze nem magyart). Elvinnék a vasúti gördülő anyag 50%-át, minden vízi alkalmatosság 50%-át stb. Ha ezt mind megkapják, akkor átmennek a Tisza keleti partjára, ha nem, akkor mennek tovább a Dunántúlra.

⁵⁵ Uo. 9. sz. 27.

⁵⁶ Uo. 7. sz.

⁵⁷ A román főparancsnokság nem „fegyverszüneti tervezetet”, hanem ultimátumot nyújtott át a magyar kormánynak, azt nem délelőtt 10 órakor, hanem – a *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. II. kötetében 10. szám alatt közölt irat szerint – este hat órakor intézte a „magyar hatóságokhoz”. Vö. ORMOS Mária: *Padovától Trianonig*. I. m. 1983. 338.

Az ultimátum teljesítésére összesen négy – nem tévedés: négy – órát adtak.⁵⁸

A hír másnap ér Párizsba, és Clemenceau most lényegében azonnal reflektál. Természetesen nem a magyarországi román főparancsnokságnak, hanem a román kormánynak. Eszerint a Legfelsőbb Tanács ugyan „a leghatározottabban le kívánja szögezni, hogy nem ismeri el a román főparancsnok azon jogát, hogy a szövetséges és társult hatalmak hozzájárulása nélkül bárkire bármilyen fegyverszünetet kényszerítsen”, ám nemhogy nem helyezett kilátásba semmiféle megtorló intézkedést, hanem inkább azzal a komplimenttel enyhítette „leghatározottabb” szavait, hogy a Tanács „múltányolja Románia jogos követeléseit és a közös ügy iránt tanúsított elkötelezettségét”. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy az összesen tízsoros távirat csupán *egy komolytalan* és *egy nem éppen önzetlen* ellenérvet hoz fel az antant álláspontjának alátámasztására, akkor nem nehéz átlátni, hogy az antant lényegében azt üzenté Bukarestnek: nyugodtan intézze további dolgait.⁵⁹

És a románok valóban így is cselekedtek.

*

Mivel a Peidl-kormány nem fogadta el az ultimátumot, a román csapatok megkezdték a Dunántúl megszállását, s egyben segédkeztek a magyar kormány megbuktatásában is. Mindez azt jelentette: a győztes nagyhatalmak inkább csak beszéltek arról, hogy az új magyar kormánnyal szemben a kivárás álláspontjára helyezkednek. Konkrét cselekedeteik – a gazdasági blokád feloldása, a bácskai élelmiszerkészletek szabad forgalmának előmozdítása – messze nem ellensúlyozták a román önmozgással szembeni tétlenségüket. A párizsi tárgyalóasztalnál ezekben a sorsdöntő – hatásukban számos vonatkozásban mindmáig érezhető – napokban helyesen látták ugyan, hogy gyorsan kell cselekedniük, mert különben késő lesz, ám a történelmi kihívás tartalmát teljesen félreismerték. Egy nem létező magyar haderő rémével viaskodtak. A sikeres tavaszi magyar hadjárat emléke oly mértékben ülte meg az idegeiket, hogy egy

⁵⁸ Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. II. k. 10. sz. irat melléklete a 28–29. lapon.

⁵⁹ Uo. 11. sz. (A dokumentum nyomtatva francia nyelven is éppen tízsoros.) – Az első ellenérv szerint az ultimátumban foglaltak „meggátolnák” a magyar kormányt abban, hogy „teljesítse” a novemberi „fegyverszünet” feltételeit. Ezzel tehát Párizs megint megmutatta a magyarországi helyzetre vonatkozó ismereteinek (legfinomabban szólva is) inadekvát voltát. A másik ellenérv szerint az ultimátum követelései „a legkevésbé sem veszik figyelembe a többi szövetséges jogát a jóvátételre”. A diplomáciai nyelvezet világos beszédre lefordítva: a románok oly mértékben kifosztanák Magyarországot, hogy a többieknek semmi sem maradna.

újabb magyar ellenlépéstől tartottak, s ezeknek a tévképzeteknek (nemkülönben az egymás közötti ellentéteteknek) minden bizonnyal szerepük volt a román önmozgásokkal szembeni lagymatag fellépésben.

1919 nyarán–őszén mindazok, akik valódi polgári demokrácia megteremtésében látták a magyar jövőt, sokat keseregtek azon, hogy az antanttól messze nem kapták meg a remélt támogatást. Úgy hiszem, hogy ennek a történetnek *az ilyen-olyan ideológiai elfogultságoktól mentes* részletes feltárása még várat magára. Ám – vélhetőleg – az elmondottak alapján is megállapítható: a július végi, augusztus eleji napokban az antant (*nem csekély mértékben* vezetőinek gyenge politikai teljesítménye okán) komoly lehetőséget szalasztott el. Lehetőséget arra, hogy Magyarországon olyan politikai berendezkedés szilárduljon meg, amely (a később bejárt útnál) jobban sáfárkodik a nemzeti érdekekkel.